

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

POGLEDI GIBANJA 23. DECEMBER NA PRIDRUŽITEV SLOVENSKEGA
GOSPODARSTVA K EU IN PROTIARGUMENTIRANJE NJEGOVIH
TRDITEV

Ljubljana, december 2001

MIRZA KAJTAZOVIĆ

IZJAVA

Študent-ka _____ izjavljam, da sem avtor-ica tega
diplomskega dela, ki sem ga napisal-a pod mentorstvom _____
in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetni domači strani.

V Ljubljani, dne _____.

Podpis:

KAZALO

KAZALO

1 UVOD	1
2 GIBANJE 23. DECEMBER	3
3 ZAKAJ EVROPSKA UNIJA?	4
4 DRUGE ALTERNATIVE EKONOMSKEGA POVEZOVANJA	6
5 VPLIV VSTOPA V EU NA POSAMEZNA GOSPODARSKA PODROČJA	9
5.1 INDUSTRIJA	9
5.1.1 Stanje slovenske industrije	10
5.1.2 Potrebni premiki v slovenski industriji	12
5.1.2.1 Pomen inovacij	14
5.1.2.2 Pomen človeškega kapitala	14
5.1.2.3 Vloga države	15
5.1.2.4 Pomen naložb	16
5.1.3 Bistvo industrijske razvojne politike	17
6 ZAPOSLENOST	19
6.1 ZMOTE O VZROKIH BREZPOSELNOSTI	20
6.2 POLITIKA ZA ZMANJŠANJE BREZPOSELNOSTI	21
6.2.1 Politike celotnega povpraševanja	21
6.2.2 Ukrepi za večanje ponudbe delovnih mest	22
6.3 NALOGE SLOVENSKE VLADE	23
7 VPRAŠANJE OZEMELJSKE CELOVITOSTI	28
8 KMETIJSTVO	29
8.1 SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA	29
8.1.1 Uvozne dajatve	30
8.1.2 Intervencijski nakup	30
8.1.3 Izvozna nadomestila	31
8.1.4 Drugi mehanizmi tržno cenovne politike	31
8.2 PRIMERJAVA Z EU	31
8.3 STANJE SLOVENSKEGA KMETIJSTVA	32
8.4 UČINKI VSTOPA	33
8.5 RAZVOJNA VPRAŠANJA SLOVENSKE KMETIJSKE POLITIKE	35
9 KONEC MALIH NARODOV?	38
10 SKLEP	39
11 LITERATURA	41
12 VIRI	42

1 UVOD

“Danes Slovenija in nikdar več?” S tem vprašanjem so zagovorniki gibanja 23. december povzeli vse svoje negativne pomisleke v zvezi z vstopom Slovenije v Evropsko zvezo. Kljub naklonjenosti politikov in gospodarstvenikov k priključitvi petnajsterici držav, se dvomi porajajo in se bodo tudi v prihodnje. Včasih so le posledica prevelikega patriotizma, mnogokrat pa izhajajo iz dejstva, da so odločitve o povezovanju z Evropo predvsem v rokah politične elite, medtem ko imajo ostali o tem drugačna pričakovanja.

Poglavja, ki sledijo, obravnavajo vpliv pridružitve Slovenije Evropski zvezi in skušajo dokazati, da scenarij le ni tako črnogled, kot ga skušajo prikazati zagovorniki gibanja 23. december. Uvodu sledi najprej poglavje, kjer so predstavljena stališča gibanja 23. december do priključitve Slovenije Evropski uniji. V tretjem poglavju so povzeti vsi pomembnejši vzroki, zaradi katerih naj bi bila ta priključitev pozitivna za slovensko gospodarstvo. Seveda je vlada proučila tudi druge alternative priključevanja Slovenije v mednarodne tokove in ti učinki so predstavljeni v četrtem poglavju. Skozi pregled trenutnega stanja slovenske industrije je v petem poglavju predstavljeno bistvo slovenske industrijske politike, ki naj bi našo industrijo pripravila na soočenje z novimi trgi. Na isti način sem se v šestem poglavju lotila problematike brezposelnosti in predstavila nekaj nalog, ki naj bi jih slovenska vlada opravila z namenom zmanjšanja števila brezposelnih. Mnogi se bojijo vdora tujcev, do katerega naj bi prišlo z našim polnopravnim članstvom. Ta tematika je obravnavana v sedmem poglavju, najbolj perečega vprašanja, slovenskega kmetijstva, pa sem se lotila v osmem poglavju. Še pred samim zaključkom sem se dotaknila tudi sociološke teme o obstanku malih narodov, ko se priključujejo neki drugi, večji skupnosti. Ugotovitve so predstavljene v devetem poglavju.

Skozi pregled trenutnega stanja slovenske industrije, kmetijstva, stopnje brezposelnosti, trgovine in ob pregledu nekaterih drugih vprašanj, kot je razdelitev ozemlja ter izguba gospodarske samostojnosti in narodnostne identitete, skušam ob napovedi sprememb na teh področjih skozi oči zagovornikov pristopa k EU, ovreči pesimistične napovedi pripadnikov omenjenega gibanja. V poglavjih so opisane tudi strategije, ki bodo spodbudile razvoj gospodarskih sistemov in jih približale zahtevani ravni, kar nam bo odprlo vrata Evropske skupnosti.

Verjamem, da je v trditvah pripadnikov gibanja 23. december tudi zrno resnice, vendar menim, da je pridružitvev Evropi pozitivna spodbuda za slovensko gospodarstvo in od nas samih je odvisno, kako bomo izkoristili številne prednosti, ki se nam ponujajo ter istočasno zmanjšali negativne vplive, ki se pri tem skrivajo. Zagovarjam tezo, da je uspešnost delovanja Slovenije v EZ močno odvisna od sposobnosti slovenskih gospodarskih sistemov oblikovati dolgoročno strategijo, ki bo materialno, intelektualno in informacijsko strukturo dvignilo na raven, konkurenčno ostalim članicam združene Evrope, predvsem pa bo delovala spodbudno za nadaljnji razvoj omenjenih struktur.

Prej ali slej se bomo morali poučiti o učinkih vstopa Slovenije v Evropsko zvezo, če ne iz drugih vzrokov, pa zaradi presojanja pravilnosti dela naših politikov, ki so včasih ujeti v strankarske interese in v tem boju za oblast težko dosežejo soglasje, ki je nujno za vključevanje v sodobni svet.

2 GIBANJE 23. DECEMBER

Gibanje 23. december je nestrankarsko politično gibanje, ki se je oblikovalo leta 1997 z namenom, da njegovi pripadniki izrazijo svoja negativna stališča v zvezi s pristopom v Evropsko unijo, ki naj bi nam prinesla le zemeljsko razprodajo, gospodarski pokop in narodnostni pogin. Poimenovali so se z datumom 23. december, saj smo se ta dan slovenski državljani odločili, da hočemo živeti samostojno.

Odločno nasprotujejo pridružitvi Republike Slovenije Evropski uniji zaradi naslednjih vzrokov (Korun et al., 1997, str. 193–194):

1. ker je španski predlog, na katerega je pristala slovenska vlada v pridružitvenih pogajanjih za članstvo v EU, protiustaven;
2. ker pomeni španski predlog razprodajo slovenskega ozemlja;
3. ker EU ne zagotavlja celovitosti slovenskega ozemlja;
4. ker EU ne ščiti malih narodov, temveč želi, da se asimilirajo v večjo že obstoječo državno enoto EU;
5. ker se EU ne ozira na male narode in ne bo spreminjala pogojev za njihov sprejem;
6. ker EU ne omogoča Sloveniji gospodarske samostojnosti, saj je njen interes, da v Sloveniji nastane industrija za izdelavo pol- in podizdelkov za visoko tehnologijo Zahoda;
7. ker pomeni pristop EU propad slovenskega kmetijstva.

Gibanje 23. december trdi, da slovenska vlada ni ravnala v interesu države, kar je še posebej vidno na področju industrije, kjer smo priča (Korun et al., 1997, str. 193–194):

1. popolni zrušitvi gospodarskih sistemov ob pomanjkanju kakršnekoli strategije gospodarskega razvoja;
2. 130.000 brezposelnim ob še 50.000 potencialnih;
3. preprečevanju razvoja moderne slovenske industrije in uničevanju že obstoječe, saj gre ena industrijska veja za drugo v stečaj;
4. pospeševanju predvsem trgovine za posredovanje preprodaje zahodnoevropskih izdelkov v Slovenijo in Vzhodno Evropo;
5. načrtnem vzbujanju vtisa gospodarske brezizhodnosti, če se ne pridružimo EU.

3 ZAKAJ EVROPSKA UNIJA?

V začetku 21. stoletja smo ob podpori skokovitega razvoja informacijske tehnologije priča intenzivnemu trendu globalizacije svetovnega gospodarstva. Brez intenzivne internacionalizacije dejavnosti podjetje v sodobnem svetu ne more obstati, še manj postati konkurenčno. Zlasti to velja za podjetja iz majhnih držav, kot je Slovenija.

Slovenska podjetja se soočajo z objektivnimi ekonomskimi pomanjkljivostmi, ki izvirajo iz majhnosti domačega trga in domačega povpraševanja. Zato je nujna vpetost slovenskih podjetij v mednarodne ekonomske tokove, kar posledično pomeni tudi izgubo gospodarske samostojnosti. Slovenska podjetja se morajo pri prodorih na tuje trge povezovati (kapitalsko, organizacijsko ...) s tujimi partnerji. Le-ti poleg kapitala prinašajo tudi novo tehnologijo, nove proizvode in storitve, podjetniško kulturo, menedžerska in organizacijska znanja, kar slovenskim podjetjem olajšuje vstop na tuje trge in jih ohranja mednarodno konkurenčne.

Mednarodno povezovanje podjetij (združevanja, tuje direktne investicije, prevzemi), ki ga narekuje ekonomija obsega in bitka za osvojitve konkurenčnih prednosti, je torej postalo gospodarska realnost, ki se mu majhno odprto gospodarstvo, kot je slovensko, ne more in ne sme izogniti. Zato o gospodarski samostojnosti, o kateri govorijo pripadniki gibanja 23. december, v začetku 21. stoletja sploh ni smiselno govoriti.

Težnja Slovenije za vključitev v Evropsko unijo izhaja iz tesnega političnega, gospodarskega in kulturnega sodelovanja Slovenije z Evropsko unijo, poleg tega Slovenija verjame, da lahko vprašanja nacionalne varnosti in obrambe bolj učinkovito rešuje v okviru te integracije. Na prenos suverenosti lahko gledamo kot priložnost za Slovenijo, da v okviru Evropske unije soodloča o ključnih vprašanjih bodočega razvoja Evropske unije. Evropska unija predstavlja tudi veliko priložnost z ekonomskega vidika. Razširjena Evropska unija, ki bo s petindvajsetimi članicami štela skoraj 500 milijonov prebivalcev, bo odpirala popolnoma nove možnosti na področju ekonomskih in trgovinskih odnosov ter dala novo vzpodbudo za nadaljnji razvoj integracijskih procesov in gospodarstva (Stanovnik et al., 1997, str. 11–12).

Članstvo v EU bi torej Sloveniji prineslo naslednje koristi (Tematske informativne zbirke, 2000):

- zagotovitev stabilnega političnega in gospodarskega okolja,
- večja nacionalna varnost prek vključevanja v skupne mehanizme zunanje in varnostne politike,
- krepitev ugleda in pogajalske moči Slovenije,
- možnost soodločanja pri vseh vprašanih oblikovanja prihodnje Evrope,
- zagotovitev velikega notranjega trga za slovensko gospodarstvo,
- povečanje medsebojne trgovine in s tem pomembna spodbuda domači gospodarski rasti in povečevanju zaposlenosti,
- konkurenca na notranjem trgu bo pomemben dejavnik motivacije slovenskim podjetjem za izboljšanje konkurenčne sposobnosti preko razvoja novih izdelkov in storitev, uporabe sodobnih tehnologij in stalnega zmanjševanja proizvodnih stroškov,
- boljši dostop do kapitala, opreme, znanja in tehnologij,
- odprtje novih izobraževalnih in zaposlitvenih možnosti slovenskim državljanom.

Za dosego naštetih koristi je slovenska vlada oblikovala ustrezne strategije, ki naj bi naše gospodarstvo čim bolj pripravile na nove izzive ter čim bolj izkoristile prednosti, ki jih bodo prinesle spremembe. Na državni ravni obstaja Strategija gospodarskega razvoja Slovenije iz leta 1993, katerega nosilci so Senjur, Potočnik in Štiblar, od leta 1999 pa poteka projekt nadgradnje omenjene strategije, katere nosilec je Urad RS za makroekonomske analize in razvoj – vključena je tudi širša javnost, pristojna ministrstva ter vladne službe – ki bo objekt proučevanja gospodarske sfere razširila na celotno državo. Poleg tega obstaja v Sloveniji več sektorskih razvojnih strategij, ki jih pripravljajo posamezna pristojna ministrstva in ponujajo razvojne usmeritve na nivoju posameznih gospodarskih panog (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

Ne moremo torej govoriti o pomanjkanju kakršnekoli strategije gospodarskega razvoja – slovenski gospodarski razvoj je ustrezno usmerjen in krmiljen, kot to predvideva ekonomska teorija in izkušnje iz objektivne stvarnosti. Vlada in državne institucije so, kot nosilke ekonomske politike, v RS poskrbele za sodoben institucionalno-pravni okvir in ustrezno stopnjo makroekonomske stabilnosti, iniciativo gospodarskega razvoja v tržnem gospodarstvu pa more in mora prevzeti gospodarski (podjetniški) sektor.

4 DRUGE ALTERNATIVE EKONOMSKEGA

POVEZOVANJA

Slovenska vlada je proučila tudi druge možnosti mednarodnega sodelovanja. Najzanimivejša alternativa priključitvi Evropski uniji bi lahko bila vključitev v Evropsko združenje za prosto trgovino (EFTA), ki vključuje pomembno trgovinsko partnerico Švico. Vendar pa pomeni EFTA le vmesno postajo Evropski uniji. Njene članice ne morejo sodelovati v nobenem političnem ali obrambnem vidiku, poleg tega ne morejo vplivati na oblikovanje direktiv in standardov Evropske unije, katerih večino uporablja EFTA (Slovenija v Evropski uniji?, 2000, str. 22).

Evropska unija je obenem trgovinska sila z najmočnejšo orožarno "sivih" ukrepov za omejevanje trgovine, od protidampinških postopkov do količinskih omejitev. Evropska unija ima tudi učinkovitejšo konkurenčno politiko kot EFTA (Britain et al., 1993, str. 35).

V primeru, da bi se Slovenija odločila za 'neodvisnost' in nevrščeno v katerokoli skupino, bi to pomenilo popolno sprostitev trgovine in nobene carinske unije. S tem bi se Slovenija odrekla mnogim varovalnim ukrepom, med drugim tudi skupni zunanji tarifi. Dovoljen bi bil uvoz od vsepovsod, vendar bi bila Slovenija izpostavljena uvoznim omejitvam drugih. Za majhno državo to pomeni veliko tveganje (Slovenija v Evropski uniji?, 1999, str. 17).

Nevtralnosti si torej ne moremo privoščiti. Vojaško si lahko zamislimo, takšno kot jo ima Švica, vendar pa pomeni nevtralnost predvsem gospodarsko finančno in trgovinsko zaprtost, ki naj bi ščitile slovensko industrijo, trg in denar pred vdorom tujega kapitala. Če bi imela carinsko zaščito, bi bila ta obojestranska. Morali bi proizvajati toliko ceneje, da bi tudi ob plačanih carinah v EU ostali konkurenčni. To je ob pogoju, da nas ne bi zadušili s kvotami.

Kar se tiče ostalih alternativ za mednarodno povezovanje, je trenutno videti, da je ključni cilj Slovenije z gospodarskega vidika, tj. doseči sodoben socialno tržni tip gospodarstva, ki bo temeljil na modelu konkurenčnosti in bo zagotavljal pogoje za dolgoročno rast ter vsestranski razvoj družbe, najlaže in edino možno doseči preko polnopravnega članstva Slovenije v Evropski uniji.

Zavedati se moramo, da Slovenija druge izbire skoraj nima. Vsak drugačen razvoj, ki ne bi bil usmerjen v integracijo, bi na koncu pripeljal slovensko gospodarstvo v brezizhoden položaj, v izolacijo in stagnacijo (Britain et al., 1993, str. 72).

Slovenija kot majhno odprto gospodarstvo se torej mora povezovati z drugimi državami. Proces integriranja bo potekal preko podjetniških povezav, kar pomeni, da lahko pričakujemo ugodne posledice nastanka novih izvoznih tokov, povečanje proizvodnje, proizvodno prestrukturiranje, finančno pomoč v procesu prehoda. V ekonomsko integrirani Evropi osamljena Slovenija ne bi imela primernih razvojnih možnosti niti ne politične in ekonomske stabilnosti (Britain et al., 1993, str. 133).

Pripadniki gibanja 23. december so drugačnega mnenja. Verjamejo tudi, da je pomorska usmeritev gospodarskega razvoja za Slovenijo najboljša izbira. V sedanjem času se namreč oblikuje dinamično tihomorsko tržišče in zato menijo, da se je bolj smiselno povezati s kitajskim Pacifikom (Korun et al., 1997, str. 100).

Za Slovenijo bi vsakršno zaostrovanje odnosov z Evropsko unijo, ki bi lahko imelo za posledico znižanje sedanjih ugodnosti pri mednarodnem trgovanju, pomenilo znižanje konkurenčne sposobnosti slovenskih podjetij na mednarodnem trgu in s tem posledično poslabšanje gospodarske situacije. Popolna izguba teh trgov bi bila za Slovenijo pogubna, saj je nerealno pričakovati, da bi jih lahko nadomestili s trgi dežel Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Bistven premik v strukturi izvoza na trge drugih kontinentov je tudi nerealen zaradi neprepoznavnosti Slovenije (ki izvira iz naše majhnosti) in visokih transportnih stroškov (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

Tudi sama regionalna struktura slovenskega izvoza nam pokaže, da je slovensko gospodarstvo strateško vezano na zahodno evropske trge. Vrednost izvoza blaga na trge dežel EU je v letu 1998 znašala 5928 USD, kar predstavlja 65,5 % celotnega izvoza. Slovenija ima v tem trenutku z EU sklenjenih več trgovinskih sporazumov, ki ji omogočajo, da prodaja večino svojega blagovnega izvoza (predvsem industrijskih izdelkov, ki so gonilna sila izvoza) brez vstopnih carin (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

Posledice vključevanja Slovenije v Evropsko unijo je torej potrebno gledati s stališča ekonomskih in socialnih vidikov. Stroške nujnih družbenih, ekonomskih in socialnih reform ne smemo opazovati zgolj kot stroške vključevanja v Evropsko unijo, temveč bolj kot stroške tranzicije in napredka.

Slovenija bo morala skozi te procese v vsakem primeru, če želi postati sodobna, ekonomsko razvita in socialno urejena država (Strategija RS za vključevanje v EU, 1997, str. 13).

5 VPLIV VSTOPA V EU NA POSAMEZNA

GOSPODARSKA

PODROČJA

5.1 INDUSTRIJA

V industriji se bo odločalo o gospodarski prihodnosti Slovenije (Kos, 1998, str. 123). Njeno konkurenčnost bo mogoče doseči le s pretehtano in dosledno izvajano strategijo, vendar je potrebno pred tem pretehtati, kje so naše šibke točke in v primerjavi z razvito Evropo zaostanki večji ter kje so naše prednosti, katere lahko v tem procesu približevanja še posebej izkoristimo.

Verjamem, da je priključitev Evropski uniji pozitivna spodbuda za slovensko industrijo. Podjetja, ki bodo hotela obstati na novem trgu, bodo morala povečati svojo konkurenčno sposobnost, ta pa jih bo podprla pri sklepanju ustreznih strateških poslovnih povezav s tujimi partnerji in omogočila slovenskemu gospodarstvu bolj enakopravno vključevanje v velika mednarodna poslovna združenja. Vztrajen odpor nekaterih podjetnikov do Evropske unije je le znak lenobe in zavračanja sprememb v dosedanem načinu poslovanja. Le-ta ne izkorišča proizvodnih zmogljivosti v meri, ki bi Sloveniji omogočila prepoznavnost na evropskem trgu. Ta tradicionalnost, in ne Evropska unija, nas nenazadnje lahko pripelje do tistega, kar napoveduje gibanje 23. december: v Sloveniji bo nastala industrija za izdelavo pol- in podizdelkov za visoko tehnologijo Zahoda, pospeševala se bo predvsem trgovina za posredovanje zahodnoevropskih izdelkov v Slovenijo in druge države.

Slovenska industrija namreč še nima ustreznega znanja in tehnologije, da bi lahko proizvajala zahtevne izdelke, s katerimi bi pustila pečat na evropskem trgu. Brez neke jasne razvojne politike bo slovenska industrija primorana izdelovati izdelke, ki jih bodo drugi dopolnjevali, dosegali visoke dobičke in s tem poplačali trud, ki so ga vložili v dolgoletne raziskave. Evropska unija pomeni torej stimulans za podjetja, da vlagajo napore v prestrukturiranje, nove tehnologije ter sodobne metode poslovanja. Za slovenska podjetja to pomeni pravi izziv, saj njihov razvoj ni šel vedno v smeri pridobivanja mednarodnih razsežnosti.

Kot odgovor strategiji notranjega trga bo morala pripraviti svojo strategijo za prilagajanje temu trgu. Dokler namreč ne bo v integraciji, bo morala upoštevati njena pravila igre. Kdor bo ravnal drugače, bo izgubljal investicije, delovna mesta, konkurenčnost, stabilnost, skratka, oddaljeval se bo od tistega, kar velja za standardne zahodnoevropske gospodarske vrline (Britaiin et al., 1993, str. 36).

5.1.1 Stanje slovenske industrije

Slovensko gospodarstvo še ni naredilo izpita za izkoriščanje tehnološkega razvoja, ki omogoča maksimalno dosegljivo količino izdelkov ob katerikoli dani količini faktorskih vložkov dela in kapitala.

Dodana vrednost na zaposlenega je glavni kazalec uspešnosti industrije. V obdobju od leta 1990 do 1997 je bila rast dodane vrednosti na zaposlenega v Sloveniji, v primerjavi z vsemi petnajstimi članicami Evropske unije, najmanjša. V istem obdobju je sicer med državami v tranziciji dosegala največjo rast dodane vrednosti, vendar še vedno samo šestino storilnosti vodilne Nemčije (Kos, 1998, str. 55–57).

Zakaj tako nizke številke? Dejstvo je, da je slovenska proizvodnja razvojno in tehnološko premalo zahtevna, ravno razvojno-tehnološka intenzivnost pa je glavna determinanta višine dodane vrednosti na zaposlenega. Zahodne države so že davno dojele tisto, kar šele začenjamo spoznavati: tehnološki napredek je posledica inovacij. Odgovornost za to je na področju raziskovanj in razvoja (RiR), katere pomena se slovenska podjetja slabo zavedajo (Kos, 1998, str. 2–20).

Naslednji problem predstavljajo premajhne domače naložbe, saj je dodana vrednost preveč obremenjena s plačami. Podjetja izpolnjujejo neupravičene zahteve po večjih plačah, ki pa nimajo kritja v ekonomski sferi poslovanja. To vodi v nizko konkurenčnost, zaradi česar industrija nazaduje in ni novih delovnih mest (Kos, 1998, str. 2–20).

Problem vlaganj se kaže tudi v njihovi napačni usmerjenosti. Preveč se vlaga v "preteklost" in premalo v "prihodnost". Predvsem izstopajo naslednji elementi prevelikega vlaganja v preteklost (Sočan, 1999, str. 19–21):

- sistem zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja je previsok in ne bo mogel obstati zaradi staranja prebivalstva, poleg tega tak sistem zmanjšuje varčevanje zaradi previsoke varnosti,

- socialne podpore brezposelnim so zelo malo povezane s sistemom izobraževanja odraslih, njihovega usposabljanja in povečevanja zaposlenosti, z javnimi deli,
- subvencije neuspešnim podjetjem so namenjene predvsem za pokrivanje previsokih stroškov neracionalnega poslovanja in le v manjši meri za saniranje neuspešnih programov ter povečevanje znanja in konkurenčnosti.

Prevelika vlaganja v preteklost torej zmanjšujejo možnosti za visoka in učinkovita vlaganja v prihodnost, kamor spadajo naložbe v izobraževanje, raziskave in razvoj ter vse oblike neopredmetenih vlaganj v razvoj človeškega in poslovnega kapitala podjetij, gospodarstva in družbe (Sočan, 1999, str. 20).

Seveda gospodarstva ni mogoče obnoviti le z domačim kapitalom. Oblikovati se morajo razmere za učinkovito vključevanje tujega kapitala.

V primerjavi z domačimi so namreč podjetja s tujim kapitalom precej večja, kapitalsko močnejša, imajo boljšo sestavo sredstev (več strojev in opreme ter manj zgradb in zemljišč), več investirajo, so bolj izvozno usmerjena in bolj likvidna. Vsi ti primerniki veljajo tako rekoč dvakrat, torej če ocenjujemo ta podjetja v celoti in tudi posebej – po njihovi učinkovitosti v okviru posameznih panog (Sovdat, 2000, str. 7).

Poleg razvojno-tehnoloških in investicijskih so najbrž še drugi vzroki zaostajanja za zahodnimi državami: drobljenje slovenskih podjetij v vse manjše in neučinkovitejše enote, namesto da bi bili priča združevanju v cenejša, prodornejša in velika podjetja, ki so sposobna proizvajati izdelke višje stopnje sestavljenosti. V takem gospodarstvu je proizvodnja zaradi številnih specializiranih majhnih podjetij draga in to zaradi visokih transakcijskih stroškov. Takšna podjetja nimajo teže pomembnega partnerja, ne zmorejo velikega obsega proizvodnje, ki bi nudil racionalnost in ekonomičnost (Kos, 1998, str. 14–36).

Nekateri pravijo, da je drobitev podjetij znak prožnosti in podjetnosti, vendar pri nas ta proces prispeva še k večji nefunkcionalnosti v sestavi velikosti podjetij. Primanjkuje velikih podjetij, ki so hrbtenica industrije, saj je v njih koncentrirana razvojna moč in logistična mreža za vpetje manjših podjetij v kompleksno proizvodnjo. Velika podjetja so pomembna tudi zaradi njihovega precejšnjega prispevka k izvozu, saj lahko prevzamejo večja in kompleksna naročila, ki prinašajo več dobička. Poleg velikih pa tvorijo funkcionalno sestavo tudi podjetja, ki so racionalna in

pripravljena na nenadne spremembe naročil ter novonastajajoča, zlasti visokotehnološka podjetja (Kos, 1998, str. 118–119).

Seveda imajo tudi velika podjetja svojo zgornjo mejo. Z velikostjo namreč raste tudi težnja posameznih članov, da postanejo "prosti jezdec", ki izkoriščajo nepreglednost organizacije ter iz nje črpajo koristi, medtem ko sami ničesar ne prispevajo. Tako pridemo do naslednjega problema slovenskih podjetij: človeški kapital se ne more razviti zaradi nizkega socialnega kapitala, ki pomeni sposobnost ljudi, da se združujejo za skupen namen na podlagi lojalnosti in poštenosti (Kos, 1998, str. 16).

Pri taki oceni stanja slovenske industrije se ne smemo čuditi, če so podjetja prisiljena iti v stečaj. Za nesrečen konec podjetij ne moremo kriviti vlade, kot to trdijo pripadniki gibanja 23. december, saj ne more sprejemati odločitev namesto poslovnega sektorja. Lahko le sprejmejo spremljajoče ukrepe, ki bodo olajšali in pospešili proces prilagajanja, zlasti na področju zagotavljanja infrastrukture.

Vzroke za slabo nastopanje podjetij na trgu je zato treba iskati v samem obnašanju podjetij. Dolgoročno je neracionalno vsako umetno ohranjanje podjetij, ki so brez ekonomskega potenciala in vizije. Stečaji so normalen naravni pojav v vsakem gospodarstvu. Gre za ekonomsko logiko, po kateri podjetja, ki niso sposobna preživeti trdega konkurenčnega boja in obstati na trgu, propadejo. Vsako umetno ohranjanje podjetij, ki so brez ekonomskega potenciala in vizije, je dolgoročno neracionalno. Problem stečajev, dokler je spremljan z ustrežno dinamiko ustanavljanja novih podjetij in delovnih mest, čemur smo priča v Sloveniji, ekonomsko ni relevanten. Lahko je celo zaželen, če se s tem spreminja gospodarska struktura in se krepijo sektorji z višjo (Evropi bolj primerljivo) dodano vrednostjo na zaposlenega (elektroindustrija, farmacevtska industrija, založništvo).

Verižnemu propadu nekonkurenčnih podjetij in dejavnosti, ki se niso sposobne hitro vključiti v povsem odprto gospodarstvo Evropske unije brez nadzora in subvencij, pa se bomo izognili, če se bomo ravnali po nasvetih držav v Srednji Evropi, ki pravijo, da je pomembno vzpostaviti učinkovito in konkurenčno gospodarstvo še pred združitvijo (Bojnec, 2000, str. 24–25).

5.1.2 Potrebni premiki v slovenski industriji

Slovenska industrija se bo soočila z močno konkurenco. Liberalizacija odnosov majhne države s partnerji iz drugih držav, ob hkratni odprtosti do vplivov tujih trgov, je edina pot k dolgoročni in dinamični rasti (Senjur, 1993, str. 105).

Stanje v slovenskem gospodarstvu se v zadnjih letih sicer izboljšuje, vendar smo še vedno precej oddaljeni od sodobnega industrijskega razvoja, kjer se čedalje hitreje uvajajo novi izdelki in nove tehnologije.

Gospodarska rast je v letu 1999 znašala 4,9 %, inflacijska stopnja je v trendu zniževanja in je znašala 6,1 %, prav tako upada stopnja brezposelnosti. Tudi mednarodne finančne (IMF, Svetovna banka) in ekonomske institucije (Standard's & Poor) uvrščajo pri ocenah konkurenčnosti gospodarstva in kreditnega tveganja Slovenijo iz leta v leto više na svojih lestvicah – mednarodni rating in ugled Slovenije v svetu rasteta (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

Slovenija se očitno "premika", to je razvidno tudi iz zadnjega poročila Komisije o napredku Slovenije na področju industrije. "Sorazmerno veliko število na novo ustanovljenih podjetij kaže na vse večjo dinamičnost v industrijskem sektorju, višja raven podjetniških naložb čez leto 1998 pa je samo še dodaten dokaz za takšno usmeritev" (Poročilo Komisije o napredku Slovenije pri vključevanju v Evropsko unijo, 1999, str. 38).

Vendar čaka slovensko industrijo še veliko dela. Iz opisanega položaja proizvodnje je razvidno, da je treba povečati konkurenčnost slovenskih podjetij. Obstaja več definicij konkurenčnosti, med njimi pa mi je predvsem zaradi svoje enostavnosti všeč naslednja: "Konkurenčnost ni narediti nekaj, kar drugi delajo ravno tako dobro, pač pa delati nekaj, česar drugi ne znajo narediti tako dobro kot mi" (Kay, 1996, str. 69).

Po Porterju poznamo stroškovno in inovacijsko konkurenčnost. Pri stroškovni učinkovitosti gre za to, kako kaj narediti čim ceneje oz. kako znižati stroške (plač, inputov, racionalnejša organizacija). Pravzaprav gre za zelo dobro taktiko zmanjševanja tehnološkega razhajanja, saj tehnološko zaostale države s cenovnim tekmovanjem prevzemajo od tehnoloških voditeljev standardizirane izdelke (Sočan et al., 1999, str. 49).

Na stopnji razvoja slovenskega gospodarstva ni treba tekmovati le z zniževanjem stroškov v proizvodnji danega asortimenta izdelkov. Inovacijsko poganjano tekmovanje namreč vse bolj pridobiva na pomenu, pomeni pa nenehno uvajanje novih izdelkov in storitev, proizvodnih

procesov, prodiranje v višje cenovne razrede z izboljševanjem dejavnikov kot so kakovost, oblikovanje in poprodajne storitve. To pomeni, da mora podjetje razpolagati z nekim specifičnim znanjem, s prednostmi, ki jih drugih nimajo (Sočan et al., 1999, str. 49–50).

V naslednjih podpoglavjih bom predstavila najpomembnejše dejavnike, ki vplivajo na konkurenčnost nekega gospodarstva. Tem dejavnikom bodo morali slovenski načrtovalci razvojne politike nameniti veliko pozornosti z namenom oblikovati gospodarstvo, ki bo pripravljeno soočiti se z novimi izzivi.

5.1.2.1 Pomen inovacij

Inovacije so gonilna sila pridobivanja konkurenčnih prednosti. Slovenija je majhno gospodarstvo, ki mora večji del svoje proizvodnje uresničevati na svetovnem trgu. Največji del svetovne trgovine se odvija v diferenciranih, torej novih izdelkih ali malo preoblikovanih standardiziranih izdelkih z drugačno namembnostjo (Sočan et al., 1999, str. 51). Na enotnem trgu je torej močno poudarjen pomen inovativnosti, kar pomeni, da mora biti v vladni strategiji za povečevanje konkurenčnosti slovenske industrije poudarjena povezanost RiR in industrijske politike, saj je oboje funkcionalno in operativno povezano. Če želimo zmanjšati razvojno zaostajanje za članicami Evropske unije, je treba povečati naložbe v RiR ter jih postaviti bolj neposredno v funkcijo gospodarskega razvoja. Inovacije morajo očitno postati jedro reforme slovenskega načina mišljenja.

Izkazalo se je, da imajo prednosti tista podjetja, katerih lastniki in managerji ter vsi zaposleni delujejo tako, da so na dnevnem redu nenehno inovacije, izboljšave in naložbe v nadaljnji razvoj konkurenčnih prednosti. Takšen inovativen duh lahko prispeva več novih delovnih mest, predvsem v malih in srednjih podjetjih (Britaiin et al., 1993, str. 62).

Vsi nadaljnji naporji za razvoj industrije bodo torej obrodili sadove, če se bo management ukvarjal s podjetništvom kot ga definira Schumpeter: "Podjetništvo kot nenehno inoviranje".

5.1.2.2 Pomen človeškega kapitala

Medtem ko je najpomembnejša razsežnost konkurenčnosti postala torej podjetniška inovativnost, sposobnost oblikovanja novih izdelkov in tehnologij, predstavlja temelj konkurenčnosti znanje. Konkurenčnost zahteva dvig dodane vrednosti, ta pa zahteva novo znanje za dvig produktivnosti in razvoj novih izdelkov in postopkov. Izobraževalni sistem in njegova struktura morata torej omogočiti oblikovanje prilagodljive, inovativne, z vsemi sodobnimi znanji opremljene delovne sile,

ki pa ne sme biti enostransko izobražena, saj znanje in veščine hitro zastarevajo, pojavijo se potrebe po novih, ki si jih morajo delavci hitro prisvojiti. Nujna je torej večja fleksibilnost poklicev.

Človeški kapital predstavlja danes največji del narodnega bogastva, zato so naložbe v znanje in razvoj sposobnosti delovne sile najboljša industrijska politika. V Sloveniji potrebujemo visoko usposobljene kadre, ki se stalno izobražujejo in ki so svoje znanje sposobni tudi udejanjiti. Obenem bo potreben premik v miselnosti in navadah, občutku odgovornosti in morali. "Proste jezdece" je treba nadomestiti z zaposlenimi, ki se bodo poistovetili s podjetjem, občutek pripadnosti pa jih bo motiviral k nenehnim izboljšavam. Človeški kapital se bo torej razvil, če se bo razvil tudi socialni kapital.

Pomanjkanje socialnega kapitala namreč preprečuje posameznikom prostovoljno združevanje za skupni namen zaradi razpada temeljnih vrednot lojalnosti, poštenosti in zanesljivosti. Pojavne oblike pomanjkanja socialnega kapitala so raznovrstne in posegajo v vse družbene podsisteme. Najusodnejši so gospodarska neučinkovitost, nizka donosnost naložbenega kapitala in nizek BDP (Kos, 1998, str. 113–118).

Dodano vrednost na zaposlenega bomo torej večali s spodbujanjem razvojno-tehnološke intenzivnosti ter z bistveno večjimi vlaganji v razvoj intelektualne in informacijske infrastrukture. Naš zaostanek je kakovosten, zato so inovativna prizadevanja tehniške inteligence bistvenega pomena (Kos, 1998, str. 8–11).

5.1.2.3 Vloga države

Konkurenčne prednosti si lahko pridobivajo podjetja, katerim domače okolje omogoča specializirano proizvodnjo in kvalificirano delovno silo. Prav tako si konkurenčne prednosti pridobijo podjetja, ki imajo kakovosten in stalen dotok informacij in tako ves čas vpogled v proizvodnjo in potrebe na najpomembnejših trgih, na katerih delujejo.

Bistvena naloga države na področju konkurenčnosti je torej zagotavljanje odprtega tržnega gospodarstva ter stabilnih in preglednih pogojev gospodarjenja. To pomeni nizko ceno državnih storitev (nizki davki), učinkovitejšo državo in boljšo infrastrukturo. V majhni državi, kot je Slovenija, je vloga infrastrukture silno pomembna. Ta namreč omogoča podjetjem hitro odzivanje na razmere na svetovnem trgu (Sočan et al., 1999, str. 37–51).

Država mora povečati vlaganja v prihodnost, kar pomeni zmanjšati izdatke za pokrivanje različnih primanjkljajev in več sredstev nameniti za ustvarjanje novih delovnih mest, za tehnično posodabljanje in razvoj človeškega kapitala.

Kako pridobiti sredstva za vlaganje? Dodatna sredstva si lahko država pridobi z legalizacijo vsaj polovice sive ekonomije. S tem se bomo ne le približali povprečju Evropske unije, z obdavčenjem legaliziranih dejavnosti bi tudi povečali vire proračuna in celo zmanjšali brezposelnost. Vir v državni proračun predstavlja tudi zmanjšanje subvencioniranja, ki je nekoliko nad povprečjem Evropske unije. Zmanjšanje subvencij si bo država lahko privoščila, če bo pocenila domači kapital in odločilno povečala tuje naložbe v naša podjetja (Sočan, 1999, str. 17–24).

In nenazadnje: vlada mora dopolnjevati politiko spodbujanja tehnološkega razvoja. Ukrepe lahko razdelimo v tri skupine (Potočnik et al., 1995, str. 89):

- Ukrepi, ki se nanašajo na naložbe v RiR in inovacijske procese. Tu gre predvsem za spremembo strukture RiR vlaganj v javnem sektorju in za posredno vzpodbujanje ostalih faz inovacijskega procesa (priprava na industrijsko proizvodnjo, proizvodnja prototipov, faza tržne penetracije).
- Ukrepi, ki so usmerjeni v pridobivanje in difuzijo znanja in tehnološkega "know-how".
- Instrumenti, ki urejajo področje tržne konkurence: protimonopolna zakonodaja, davčna politika za vzpodbujanje naložb v RiR, patentna in licenčna zakonodaja.

5.1.2.4 Pomen naložb

Nobeni od okrog 20 najuspešnejših držav v prehodu v razvitost ni v zadnjih dveh desetletjih uspelo razviti sodobne infrastrukture in prenoviti njihovega gospodarstva samo z lastnim kapitalom. Slovenska vlada mora torej ustvariti razmere za učinkovito vključevanje tujega kapitala v gradnjo materialne infrastrukture ter v tehnološko posodabljanje opreme. Kapital svoje države pa mora pospešeno vlagati v znanje in usposabljanje prebivalstva ter v intelektualno in informacijsko infrastrukturo. Tako bo Slovenji v obdobju ene generacije uspelo doseči povprečno razvitost EU in dozoreti za inovacijsko konkuriranje (Sočan, 1999, str. 14).

Tuje investicije v Slovenijo, s svojimi kvalitativnimi vidiki, lahko pozitivno prispevajo k rasti, prestrukturiranju in razvoju slovenskega gospodarstva. Neposredne tuje investicije ne prinašajo samo tuje akumulacije, temveč tudi druge razvojne dejavnike. Za Slovenijo pomenijo predvsem razvojno dejavnost: tehnologije, dostopa do tujih trgov, boljšega posloводства, integracije v mednarodne tokove, znanja v najširšem smislu.

Tuje investicije so marsikje odprle možnosti za posredovanje novih znanj, tuja podjetja iščejo lokalne dobavitelje, s sodobno tehnologijo so se podjetja razvijala z velikimi koraki, nova podjetnost je ustvarila množico novih majhnih podjetij, s sposobnejšim vodstvenim kadrom, pa tudi nove pobude in nova delovna mesta (Čeligoj, 2000, str. 7)

Kar se tiče tujih naložb, je precej neenakosti med nami in ostalimi državami, ki se potegujejo za vstop v Unijo. Leta 1999 je v Slovenijo priteklo le 2 % vseh tujih naložb, kar 75 % pa je odteklo v tri "usodne" države: Poljsko, Madžarsko in Češko. Madžarska je s pomočjo velikih tujih multinacionalk preobrazila cele veje industrije, kakršni sta proizvodnja avtomobilov in električnih naprav. Ta podjetja so glavni vir povečanja madžarskega izvoza na Zahod in predstavljajo 2/3 vsega madžarskega izvoza v EU (Čeligoj, 2000, str. 7).

Kako do povečanja domačih naložb iz presežkov? Ponovno se vračam k dodani vrednosti in njenemu nujnemu povečanju, obenem pa se mora zmanjšati vrzel med prihodki in dodano vrednostjo. Za visoko dodano vrednost je pomembno, da je izkoristek prihodka čim boljši. Večji izkoristek le-tega pa bomo dosegli z zmanjševanjem neracionalnosti pri zunanjih dobavah materiala in storitev. Nujno je tudi znižanje relativnega deleža stroškov dela v dodani vrednosti, kar bo mogoče doseči ob povečevanju dodane vrednosti s spremljajočo zamrznitvijo plač. Zaposleni se slabo zavedajo, da se plače črpajo iz dodane vrednosti, poleg tega pa mora ostati dovolj še za plačilo davkov, prispevkov iz plač, amortizacijo in za vlaganje v razvoj podjetja, na koncu pa mora ostati nekaj dobička za lastnike delničarje ali pa se spravi za rezervo (Kos, 1998, str. 50–51).

Pristop posamezne države k Evropski uniji je zelo močna spodbuda za povečanje investicij v tako državo. Prav nobenega dvoma ni, da bi morebitno članstvo Slovenije v Evropski uniji močno povečalo naložbe v Slovenijo. Naložbe ni morale biti izrazito visoke v visoko donosnih panogah, tako da bi pomenile močan pritisk za celo panogo in ustvarjanje novih delovnih mest in tako peljale v mobilnost zaposlenih od usihajočih v nove, prodorne panoge.

Slovenijo je torej treba Evropi predstaviti kot razvito, nerizično državo, veliko več mednarodnega sodelovanja pa si lahko obeta, če bo znala izkoristiti svoj položaj nekakšnega mostu na Balkanu.

5.1.3 Bistvo industrijske razvojne politike

Z opisom dejavnikov konkurenčnosti pridemo do naslednjega sklepa: potrebno bo povečati naložbe v razvoj intelektualne in informacijske infrastrukture ter v krepitev tehnološko-inovacijskih zmogljivosti podjetij in gospodarstva, spodbujati združevanje podjetij v velika podjetja, ki bodo sposobna intenzivno

obdelovati trg, sprejemati velika naročila ter povečevati izvoz, predvsem pa je potrebno vlagati v RiR ter stalno menjavati stare izdelke z novimi in kupcu prijaznejšimi novimi izdelki. S tem bo večina podjetij usposobljena producirati izdelke z višjo dodano vrednostjo, obenem pa bodo našteje osnove privabile tuje naložbe, ki bodo še pospešile tehnološko posodabljanje in inovacijsko prenavo slovenskega gospodarstva. Rezultat take razvojne politike se bo pokazal v višji konkurenčnosti slovenskih podjetij, v ustvarjanju novih delovnih mest, v višanju razvojnih zmogljivosti Slovenije. Dovolj visoka dodana vrednost in visoke naložbe pa sta pogoja za gospodarsko širitev in rast. Slovenska strategija za dvig gospodarske rasti se mora osredotočiti na dvig dodane vrednosti, kar pa bomo dosegli le, če bomo najprej odpravili pomanjkljivosti in napake, kar je naloga menedžerjev, nato pa z vključevanjem avtomatizacije in sodobnega oblikovanja izdelkov, z robotizacijo in avtomatizacijo proizvodnje ter z izrabo informatizacije v postopkih načrtovanja in krmiljenja proizvodnje.

6 ZAPOSLENOST

Velik uspeh evropske integracije je prenos ekonomskih migracijskih gibanj v povojnem obdobju v prost pretok delovne sile. Te svoboščine ne smemo razumeti kot vdor tujih delavcev in s tem povečevanje brezposelnosti, kot napovedujejo pripadniki gibanja 23. december, temveč kot priložnost, da si posameznik izboljša življenjski standard. Svoboda gibanja delavcev namreč dovoljuje državljanom EU, da v Uniji išče boljše življenjske razmere za življenje in delo, kot pa so jim na voljo v regiji njihovega stalnega prebivališča, oz. porekla.

Pretok delavcev ima tudi svoje slabosti, ki se kažejo v začetku kot boleče izkoreninjenje, hladno dobrodošlico domačega gospodarstva, manj dinamičen človeški kapital v emigracijskih državah ter preobremenjenost socialnih služb v imigracijskih področjih (Moussis, 1999, str. 102). Prosto gibanje delavcev torej ni zdravilo za vse, ampak ga je treba usmerjati z ustreznimi ukrepi.

Mnogi se bojijo "vdora tujih delavcev", saj je državljan države članice EU, pri dostopu do prostih delovnih mest v drugi državi članici, izenačen z državljani te države. Vedeti moramo, da je vdor tujih delavcev odvisen predvsem od ponujenih delovnih mest, izpolnjevanja pogojev za ponujeno delovno mesto ter interesa državljanov držav članic za delo v RS (Slovenija v Evropski uniji?, 1999, str. 53).

Višja brezposelnost ni nujno povezana s pridružitvijo EU, predvsem je to posledica prehoda v tržno gospodarstvo, ki sta ga zaznamovala proces privatizacije družbenega premoženja ter prestrukturiranje gospodarstva v prid večjega števila srednjih ter majhnih podjetij (Interna gradiva Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, 2000).

Strošek prehoda v tržno gospodarstvo je strošek, ki bi ga morala Slovenija plačati, tudi če se ne bi vključila v Evropsko unijo. Gre za strošek, ki bi ga morala pokriti v vsakem primeru, če želi postati sodobna in gospodarsko močna država. Namesto da toliko razmišljamo o višini stroškov, se je bolje spraševati, kako te negativne in neizogibne posledice čim bolj zmanjšati.

V preteklosti so se vlade pogosto zatekale k napačnim ukrepom, kar so dokazovale visoke številke brezposelnosti. V letu 1998 je v EU ta znašala 11 %, oz. 19 milijonov (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose, 2000). Dvoštevilčna brezposelnost je prisilila ekonomiste, da so staknili glave skupaj in oktobra leta 1998 je bil objavljen Manifest ekonomistov o brezposelnosti v Evropski uniji.

Ekonomisti iz različnih držav Evropske unije so v njem razložili svoja videnja o vzrokih brezposelnosti in obenem predlagali ukrepe za njeno premagovanje. Pogoj za oblikovanje učinkovite politike proti brezposelnosti je poznavanje dejavnikov, ki jo povečujejo.

6.1 ZMOTE O VZROKIH BREZPOSELNOSTI

Včasih je napačno razumevanje vzrokov neke težave ovira za sprejemanje ukrepov, ki naj bi težavo odpravili. Ekonomisti, ki so sodelovali v Manifestu, trdijo, da so si vlade do sedaj napačno razlagale vzroke brezposelnosti (Borak et al., 1998, str. 167–168):

- pomanjkanje ljudi s potrebnimi znanji in sposobnostmi,
- velik delež dolgotrajno brezposelnih, ki ne iščejo zaposlitve,
- uničujoče breme davkov,
- kriza kapitalizma,
- prehiter tehnološki razvoj,
- konkurenca dežel s cenejšo delovno silo.

Ekonomisti so tudi utemeljili, zakaj menijo, da so bila dosedanja prepričanja napačna (Borak et al., 1998, str. 167–168):

- Prva utemeljitev temelji na spoznanju, da brezposelnost bolj narašča med manj kvalificiranimi delavci kot med strokovno usposobljeno delovno silo. Toda ameriške izkušnje zadnjih nekaj desetletij kažejo, da v primeru upadanja števila prostih delovnih mest, le-ta zasedajo strokovno bolj usposobljeni delavci in izpodrivajo manj kvalificirane, kadar pa se povečuje povpraševanje po delovni sili, se zmanjšuje tudi stopnja brezposelnosti med manj kvalificiranimi delavci.
- Delež dolgotrajno brezposelnih je bolj posledica trdovratne in visoke brezposelnosti kot pa njen vzrok.
- Davčna obremenitev v Evropi znaša 27 %, v ZDA pa 23 %. Pričujoča razlika gotovo ne more biti kriva za dejstvo, da je bila v letu 1998 evropska brezposelnost 8 odstotnih točk višja (11 %) od brezposelnosti v zgodnjih 70-ih letih, medtem ko se brezposelnost v ZDA ni povečala v pričujočem obdobju. Poleg tega je davčno breme v Nemčiji podobno tistemu v ZDA (23,3 %), brezposelnost pa je bila v tem skoraj enaka kot v preostalih evropskih državah. Višje dajatve v Evropi niso odraz potrebe po kritju višje cene, ampak so bolj posledica zavestne družbene odločitve za varčevanje večjega dela dohodkov med delovno dobo, da bi se na ta račun kasneje izplačevale višje pokojnine.

- Če bi bila višja brezposelnost povezana z večjim tehnološkim razvojem, bi morala brezposelnost dosegati enako visoko stopnjo v vseh drugih gospodarsko razvitih državah.

Vzroke za visoko brezposelnost je treba iskati v zgrešenem uravnavanju celotnega povpraševanja (politike povpraševanja) in tudi nedomišljene rešitve za spodbujanje ponudbe v gospodarstvu (Borak et al., 1998, str. 170).

Da bi lahko slovenska vlada sprejela prave ukrepe, ki bi zmanjšala brezposelnost v naši državi in s tem povečala blaginjo, se je včasih potrebno ozreti nazaj v preteklost in ugotoviti, katere politike so zgrešene, še boljše, predvsem bolj ekonomično, pa se je učiti na tujih napakah.

6.2 POLITIKA ZA ZMANJŠANJE BREZPOSELNOSTI¹

V tem poglavju so predstavljeni predlogi ekonomistov, ki so sodelovali na Manifestu in vidijo rešitev za zmanjšanje brezposelnosti v medsebojni odvisnosti ponudbene in povpraševalne politike. Seznanjenost slovenske vlade s predlogi, ki sledijo, je bistvenega pomena, če želijo premagati trdovratno težavo brezposelnosti, razumeti dogajanje v Evropski uniji in nenazadnje postati njen aktivni del. Predlagana politika bo namreč uspešna le, če jo bodo izvajale vse članice hkrati. Ekonomisti poudarjajo, da se predlagane politike ne smejo obravnavati posamično, saj bo le njihovo prepletanje obrodilo zelene rezultate. Predlagane politike se mi zdijo ravno zaradi te nujne povezanosti obetavne, saj vsebujejo ukrepe na povpraševalni strani, ki vzbujajo potrebo po novih delovnih mestih, slednje pa omogočajo ukrepi na ponudbeni strani.

6.2.1 Politike celotnega povpraševanja

Ekonomisti so prepričani, "da mora povpraševalna strategija za zmanjševanje brezposelnosti... vsebovati take politike, ki bodo spodbujale splošno oživljanje naložbene dejavnosti, ob tem pa bo povpraševalna strategija skrbela, da ne bo prihajalo do inflacijskega pritiska in se ne bo večal javni dolg v razmerju do narodnogospodarskega premoženja" (Modigliani et al., 1998, str. 177). Pomen investicij je ogromen, saj se z njihovim naraščanjem povečujeta tako zaposlenost kot tudi proizvodnja, saj se začnejo proizvodne zmogljivosti polnejše izkoriščati. Kmalu se pojavi potreba po dodatnih proizvodnih zmogljivostih, ki pa zahtevajo nove naložbe. Naložbe se tako krepijo same od sebe.

S krepitvijo kapitala se običajno poveča tudi produktivnost dela, kar pripelje do povečanega povpraševanja po delu in s tem do zmanjševanja brezposelnosti.

Vlada si mora torej prizadevati za povečanje stopnje investicijskih vlaganj, vendar se ne sme omejiti le na zasebne naložbe. Zaradi proračunskih primanjkljajev se vlade večkrat zmotno odločajo za omejitve javnih investicij, namesto da bi zmanjšale proračunska sredstva, namenjena zaposlovanju v svojih službah. Sredstev za povečanje javnih investicij ni treba zagotavljati z zmanjševanjem druge javne porabe ali s povečanjem davkov, pač pa lahko to dosežejo s pridobivanjem denarja na kapitalskih trgih v obliki dolga ali z izdajo delnic. Javna investicijska vlaganja naj se osredotočijo na posebno infrastrukturo, ki omogoča hitro vračanje vloženih sredstev. Infrastrukturne investicije torej spodbujajo gospodarski razvoj.

Rešitev, ki jo predlagajo, zahteva usklajevanje politik in njihovo skupno izvajanje v vseh državah članicah EU. Ta pogoj je neizogiben, saj bi se le s hkratnim in enakomernim povečevanjem povpraševanja v vseh državah povečanje uvoza izravnalo s povečanim izvozom v druge države in se na ta način ohranjala uravnoveženost tekoče plačilne bilance ter obnavljal učinek povečanja investicij.

6.2.2 Ukrepi za večanje ponudbe delovnih mest

Ekonomisti so mnenja, da je potrebno uvesti večjo stopnjo prilagodljivosti evropskega trga dela in proizvodov, odpraviti ovire za vključevanje novih podjetij na trg in ovire za zemljepisno gibljivost delovne sile, kjer je potrebno, pa tudi zmanjšati zakonsko varnost delovnih mest in zavarovanje po kolektivnih pogodbah.

Politika za zagotavljanje prilagodljivosti trga dela se mora prilagajati razmeram in pogojem v posameznih državah in regijah. Ekonomisti menijo, da je pomemben izvor razlik v brezposelnosti med državami poenotenost plač, ki so jo izsilili sindikati ali pogajalski pogoji v državi, ne glede na dejstvo, da med regijami obstajajo velike razlike v delovni uspešnosti. Zdravilo za to težavo je priznavanje potrebe po različnih regijskih cenah delovne ure, ob spremljajočih ukrepih, ki bi izravnali neugodni učinek take reforme na dohodkovno porazdelitev.

Obstajajo tudi dokazi, da sta nižja produktivnost in večja brezposelnost v nekaterih regijah posledica maloštevilnosti podjetnikov, zato je potrebno v manj razvitih regijah izpeljati

¹ Borak et al., 1998, str. 165–193.

ukrepe za spodbujanje nastajanja novih podjetij, majhnim in srednje velikim podjetjem pa bi pomagali, da se bodo gospodarsko hitreje razvijala.

Na nova in majhna podjetja škodljivo vplivajo tudi velike razlike med obrestno mero za dana posojila in najeta denarna sredstva, kar preprečuje najemanje posojil ter na ta način jemlje pogum majhnim podjetnikom in novim pobudam.

Udeleženci Manifesta med drugim zagovarjajo naslednji sveženj reform:

- reformo politik, ki vplivajo na odpiranje novih delovnih mest ter reformo trga izdelkov in storitev, da se bodo zmanjšale ovire za zaposlovanje (primeri tovrstnih sprememb so davčna reforma ali poenostavitev zakonskih predpisov za ustanavljanje podjetij, omilitev predpisov, ki omejujejo konkurenco),
- vsebinsko preoblikovanje minimalne plače (namen minimalne plače je omogočiti dostojen življenjski standard; sedanja ureditev je vprašljiva, ker je "dostojna" plača previsoka, da bi delodajalce spodbujala k zaposlovanju presežne delovne sile),
- razširitev in posplošitev pogojev za zaposlitev s skrajšanim delovnim časom ter zaposlitev za določen čas,
- sprememba zakonodaje, ki jamči varnost zaposlitve, da bi se stroški odpuščanja zmanjšali na raven povprečne plače (potrebno je ukiniti znaten del zakonskih ovir, ki podjetja ovirajo pri odpuščanju delavcev; na ta način bodo lažje najemali nove delavce, saj bodo novozaposlene delavce zlahka odpustili, če bi se izkazalo, da so odveč),
- politika pospeševanja iskanja zaposlitev za zmanjšanje stroškov iskanja zaposlitve na trgu dela,
- spodbujanje mobilnosti delavcev,
- reforma denarnih nadomestil za brezposelne (ta naj bi brezposelne ljudi spodbujala k aktivnemu iskanju zaposlitve; več ko bi bilo prostih delovnih mest, manjša naj bi bila denarna nadomestila).

6.3 NALOGE SLOVENSKE VLADE

Prav gotovo bi bilo smiselno, če bi oblikovalci slovenske politike na trgu dela upoštevali nekatere nasvete ekonomistov, ki že nekaj časa spremljajo dogajanja v gospodarstvu Evropske unije. Tudi Slovenija mora biti kot bodoča članica EU seznanjena z inštrumenti na evropskem trgu dela. Zaradi vse večje gibljivosti proizvodnih dejavnikov znotraj EU in zaradi njenih predpisov, ki podpirajo odprtost tržišč ter mednarodno konkurenco, se morajo članice zavzemati za načrtno politiko reševanja brezposelnosti in za njeno dosledno uresničevanje v vseh državah Evropske unije.

Evropska unija je že uvedla spremembe na trgu dela, brezposelnost je tako v aprilu leta 2000 znašala 8,5 % (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose, 2000). Še vedno je visoka, vendar jo lahko prava politika premaga. V Strategiji Vlade Republike Slovenije za vključevanje v EU je vključena večina ukrepov, ki so po mnenju ekonomistov nujni za premagovanje brezposelnosti. Premikamo se v pravi smeri, lani je namreč zaposlenost po dolgem času prvič rasla. S pravo politiko, ki bo zmanjševala brezposelnost in povečevala blaginjo prebivalstva, lahko preprečimo uresničitev napovedi, da se bo z vstopom v EU stanje na slovenskem trgu dela poslabšalo.

Novembra leta 1999 je vlada RS sprejela dva dokumenta, ki predstavljata usmeritve in ukrepe na področju zaposlovalne politike: Strateški cilj razvoja trga dela do leta 2006, politika zaposlovanja in programi za njeno uresničevanje ter Nacionalni akcijski program zaposlovanja za leti 2000 in 2001. Prvi dokument postavlja celosten pristop k problemu zmanjševanja brezposelnosti in spodbujanja zaposlovanja, ki politiko zaposlovanja ne omejuje le na tradicionalne programe politike zaposlovanja. Strategija postavlja strateške cilje razvoja trga dela do leta 2006 in osnovne usmeritve zaposlovalne politike. Predpostavlja tudi aktivno in usklajeno sodelovanje vseh ministrstev, ki s svojimi ukrepi neposredno ali posredno vplivajo na razmere na trgu dela. Pri vsem tem pričakuje aktivno vlogo socialnih partnerjev in lokalnih skupnosti. Na nacionalni ravni je v ta namen ustanovljena Usmerjevalna skupina vlade R Slovenije in socialnih partnerjev za spremljanje izvajanja in uresničevanja Akcijskega programa zaposlovanja za leti 2000 in 2001 (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

Na področju človeškega dejavnika in trga dela bo vlada sledila naslednjim ciljem (Strategija RS za vključevanje v EU, 1999, str. 58):

- izboljšati kakovost človeškega kapitala in izobraževanja,
- zagotoviti učinkovit sistem zavarovanja nezaposlenih, ki bo spodbudil aktivno iskanje zaposlitve in vključevanje v delo,
- spodbujati ustvarjanje novih delovnih mest,
- zmanjšati neskladje na trgu dela,
- povečati prožnost trga delovne sile,
- prilagoditi delovne predpise direktivam EGS in zagotoviti minimalne delovne standarde,
- zmanjšati obseg dela na črno.

Izreden pomen dajem predvsem izobraževanju. Udeleženci Manifesta so mnenja, da so morda sredstva za izobraževanje in usposabljanje delavcev prevelika in bi bilo potrebno razmisliti o

preusmeritvi dela teh sredstev kam drugam, kjer bi bolj spodbujala delodajalce za ustvarjanje novih delovnih mest. Pri nas si tega še ne moremo privoščiti. Pri odraslih se namreč povečuje razlika v izobraženosti med EU in Slovenijo, kar pomeni, da velik del prebivalstva ne more sodelovati pri tehnoloških inovacijah, ki so tako pomembne za napredek gospodarstva. Prenovljeni industriji višje razvojne in tehnološke zahtevnosti namreč sledi odpiranje novih delovnih mest. Ob tem pa ne smemo pozabiti na zaposlovanje kvalificiranih mladih ljudi.

Vstop v EU mnogi povezujejo z zvišanjem brezposelnosti, vendar se je treba zavedati, da je neizogibnost prestrukturiranja slovenskega gospodarstva tisto, kar povzroča izgubo delovnih mest v industriji, kjer bo vse manj možnosti za tradicionalne oblike zaposlovanja. Obenem se bo večal obseg samozaposlovanja in zaposlovanja s skrajšanim delovnim časom (Interna gradiva Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, 2000). To pomeni, da potrebujemo bolj dinamična in fleksibilna delovna mesta, ki pa zahtevajo tudi drugačno strukturo znanj. Edina alternativa za reševanje problemov na trgu dela je torej višja stopnja strokovne usposobljenosti in kakovostnejša struktura ponudbe na trgu dela.

Višja izobrazba zaposlenih poveča fleksibilnost zaposlovanja, katere pomen v Uniji narašča, saj jo zahtevajo hitre tržne spremembe. Na fleksibilnem trgu to pomeni, da bo ponudba preprostih del upadla in bodo zaposleni imeli priložnost za opravljanje zahtevnejših del, za katera so usposobljeni (Lipičnik, 2000, str. 16–17).

Odpiranje novih delovnih mest omogoča tudi ustanavljanje kooperativ. Kooperativa je prostovoljno združenje posameznikov, ki so se prostovoljno povezali, da bi zadovoljili svoje ekonomske, socialne, kulturne in druge potrebe ali težnje, predvsem pa so se kooperative izkazale kot uspešen program pospeševanja samozaposlovanja. Poleg novih delovnih mest omogočajo kooperative možnost prehoda iz javnih del v redno zaposlitev, možnost soodločanja vseh zaposlenih za uresničitev politike podjetja ... (Skledar, 1999, str. 2). V državah Evropske unije imajo kooperative dolgoletno tradicijo, še posebej v zadnjih letih pa postajajo vse bolj učinkovit inštrument zaposlovanja. Tudi Slovenija se bo morala kot potencialna članica EU približati evropskim smernicam in spodbujati oblike dela v kooperativah (Podobnik-Zec, 2000, str. 11).

Slovenija se očitno zaveda nujnosti pospešitve usklajevanja zakonodaje na področju socialne politike. V rednem poročilu Evropske komisije o napredku Slovenije iz leta 1999 je bilo razvidno, da so na splošno razmere na področju zaposlovanja in socialnega varstva zadovoljive. Z usmeritvami in ukrepi, ki jih že in jih še bo izvajala, je očitno na pravi poti, kar dokazujejo tudi nekatere številke.

Registrski podatki o gibanju števila zaposlenih in brezposelnih so v preteklem letu kazali izrazito pozitivne trende. Število delovno aktivnih se je povečalo za 1,8 %, število registriranih brezposelnih pa je bilo konec leta 1999 za skoraj 10 odstotnih točk manjše kot leta 1998. Na eni strani je k zmanjšanju registriranih brezposelnih prispevala strožja definicija statusa brezposelne osebe v skladu s spremembo Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti z leta 1998, ki je prinesla več črtanj iz evidenc in pa sama sprememba evidentiranja registriranih brezposelnih, vključenih v javna dela ali usposabljanja na delovnem mestu, ki se od januarja 1999 ne vodijo več kot brezposelni, temveč kot zaposleni. Na drugi strani pa je k temu prispevala tudi bolj aktivna politika zaposlovanja (več vključenih v programe javnih del in druge politike zaposlovanja) (Interna gradiva Zavoda za zaposlovanje, 2000). Po metodologiji ILO (International Labour Organisation) je znašala stopnja brezposelnosti v letu 1999 v RS 7,6 %. Trend zmanjševanja števila registrirano brezposelnih in naraščanja zaposlenosti se je nadaljeval tudi v prvih mesecih letos (Slovensko ekonomsko ogledalo, maj 2000, str. 18).

Težave z brezposelnostjo niso neizogibne. Namesto da se šefi držav ukvarjajo z bolj enakomernim porazdeljevanjem brezposelnosti (primer je zgodnje upokojevanje), naj se raje osredotočijo na njeno zmanjševanje.

Spremembe na trgu delovne sile je v tem trenutku težko napovedovati, ker bodo odvisne tako od stanja na trgu delovne sile v Sloveniji, kot od stanja na trgu delovne sile v EU. Prav gotovo pa lahko pričakujemo povečan priliv delavcev – državljanov članic EU, kot tudi povečan odliv naših državljanov na dela v države članice EU (Interna gradiva Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, 2000).

V Evropski uniji imajo prioriteto ukrepi za zagon gospodarske rasti in premagovanja brezposelnosti. Bela knjiga vsebuje akcijski načrt o rasti, konkurenci in zaposlovanju, katerega so šefi držav na srečanju v Bruslju leta 1993 enoglasno pozdravili. Ker so države članice pristojne za zaposlovalno politiko, se Bela knjiga koncentrira na področja, na katerih bi lahko skupna akcija članic okrepila konkurenčnost evropskih podjetij in zagotovila nova delovna mesta. Tako med drugim vsebuje naslednje predloge za boljšo zaposlovalno politiko: pomoč majhnim in srednjim podjetjem, ki bodo zagotovila več delovnih mest, znižanje stroškov socialnega zavarovanja delavcev z zajamčeno plačo, da bi jih lahko več zaposlili, večja gibljivost delovnega časa. Poleg tega bo EU zgradila svoje izobraževalne in prekvalifikacijske programe za delavce in jim s tem omogočila pridobitev novih znanj (Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000).

7 VPRAŠANJE OZEMELJSKE CELOVITOSTI

Na temelju predloga španskega predsedstva Evropske zveze jeseni 1995 in odločitve slovenskega parlamenta leta 1996 so sklenili sporazum o pridruženem članstvu Slovenije EU. S sporazumom je Slovenija obenem odpravila svoje ustavno določilo, ki tujcem ne dovoljuje lastnine zemljišč v Sloveniji. Ta dogovor je znan kot “španski kompromis”, ki v javnosti odmeva kot neodgovorna poteza slovenske vlade in ukrep, ki bo povzročil razprodajo slovenskega ozemlja (Korun et al., 1997, str. 27–29).

S tem, ko je vlada pristala na španski predlog, so bili Italijani pripravljene odstopiti od svojega veta na našo pridružitvev Evropski uniji. Slovenska vlada je bila torej prisiljena sprejeti predlog, ki nas je ločeval od pridružitvenega sporazuma.

Ta je začel veljati februarja leta 1999, z njim pa so začele veljati določbe španskega kompromisa, ki pravijo, da mora Slovenija zagotoviti pravico do nakupa nepremičnin tistim državljanom EU, ki so tri leta stalno bivali v Sloveniji . Kompromis pa vsebuje tudi prilogo o vzajemnosti, kar pomeni, da ima ob enakih pogojih tudi slovenski državljan možnost kupiti nepremičnine v državi, od koder prihaja potencialni kupec slovenskih nepremičnin (RR, 2000, str. 24).

Izkazalo se je, da le nismo plačali tako visoke cene kot so jo nekateri napovedovali. Strah pred “nakupovalnimi pohodi” tujcev nad Slovenijo je imel očitno prevelike oči, kar dokazujejo naslednje številke.

Na ministrstvu za pravosodje, ki vodi postopek ugotavljanja vzajemnosti, so do decembra leta 1999 prejeli 34 vlog za ugotovitev vzajemnosti, med katerimi so bile tri takoj zavrnjene, saj so bili prosilci državljani nekdanje Jugoslavije, pri eni vlogi pa zaradi manjkajočega podatka ne morejo ugotoviti, iz katere države prihaja vlagatelj.. Preostalih 30 vlog je prišlo iz držav članic EU, med katerimi je prevladovala Nemčija (16 vlog), sledile so ji Avstrija (7), Italija (6) in Grčija (1) (RR, 2000, str. 24).

Vlagatelji so se zanimali za nakup nepremičnin po celi Sloveniji. Večina vlog se nanaša na stavbna zemljišča, ostale vloge so se nanašale na nepremičnine na območju posebnega pomena za obrambo, kmetijske površine, arheološka področja ...

8 KMETIJSTVO

Tehnološki razvoj, konkurenčnost, splošna blaginja itd. naj bi se s članstvom Slovenije v Evropski uniji izboljšali. Seveda pa to ne pomeni, da bodo vse gospodarske panoge pridobile enako; nekatere bodo pridobile bolj, druge manj, nekatere pa bodo z vključitvijo v Evropsko unijo izgubile. Seveda igra tudi čas pomembno vlogo: posamezni gospodarski sektorji bodo kratkoročno izgubili, dolgoročno pa pridobili in obratno. Evropa ne prinaša samo prednosti in ne le pomanjkljivosti. Katere bodo prevladovale, je odvisno od nas samih.

Napovedi za slovensko kmetijstvo so najbolj pesimistične, nekateri celo trdijo, da pomeni pristop Evropski uniji tudi konec našega kmetijstva. Kot sem povedala že v uvodu tega poglavja, bo usoda primarnega sektorja odvisna predvsem od našega prilagajanja in sposobnosti čim boljšega vključevanja v skupno kmetijsko politiko. Čim hitrejša in učinkovitejša uveljavitev mehanizmov skupne kmetijske politike nas namreč lahko "pripelje v Evropo".

Dejstvo je, da v kmetijstvu prihaja do precejšnjih strukturnih sprememb ne glede na naš pristop k EU. Nekatere kmetije se širijo, povečujejo pridelavo in prirejo, druge opuščajo ali spreminjajo dosedanje bolj samooskrbno naravnano proizvodnjo. Povojna generacija kmetov, ki je bila dolga leta steber kmečke kmetijske pridelave, se počasi umika. Mlajše generacije niso več pripravljene kmetovati na enak način kot njihovi predhodniki in se odločajo za spremembe.

8.1 SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA

Cilji skupne kmetijske politike so po Rimski pogodbi naslednji (Cunder et al., 1997, str. 48):

- povečevanje storilnosti v kmetijstvu s pospeševanjem tehničnega napredka in racionalizacijo kmetijske pridelave ter optimalno rabo proizvodnih dejavnikov, posebno dela,
- zagotavljanje primerne življenjske ravni na podeželju, zlasti s povečevanjem dohodka v kmetijstvu,
- stabiliziranje kmetijskih trgov,
- zagotavljanje nemotene oskrbe,
- oskrba porabnikov s hrano po sprejemljivih cenah.

Načini delovanja skupne kmetijske politike so zapisani v posebnih predpisih – tržnih redih. Tržni redi so zakonska podlaga kmetijske politike, pomenijo pa skupno ime za uredbe, pravila in ukrepe, ki jih sprejme svet ministrov z namenom vplivati na ponudbo in povpraševanje po posamezni skupini kmetijskih pridelkov in živil (Cunder et al., 1997, str. 54).

Najpomembnejši in v tržnih redih najbolj uveljavljen mehanizem je kombinacija izrazito zunanjetrgovinske zaščite z intervencijskimi nakupi na notranjem trgu, s katerim naj bi zagotovili primerno raven odkupnih kmetijskih pridelkov. Ta raven je praviloma precej višja od tiste, ki bi se oblikovala na prostem trgu, razliko pa imenujmo **tržno cenovne podpore**. Na ta način kmetijska politika podpira dohodke kmetov in obenem uresničuje še ostale cilje, zapisane v Rimski pogodbi. Govorimo lahko o popolni izpeljavi temeljnega mehanizma tržno cenovnih podpor in različnih oblikah delne izpeljave (Cunder et al., 1997, str. 54).

Popolna izpeljava temelji na **uvoznih dajatvah, izvoznih nadomestilih in intervencijskih nakupih**. Višina in obseg teh ukrepov sta odvisna od medsebojni razmerij treh vrst cen kmetijskih pridelkov: **ciljne cene** (politično določena cena, ki izraža dohodkovno raven), **vhodne cene** (določajo raven uvozne zaščite) in **intervencijske ali zaščitne cene** (opredeljujejo minimalno zaščitno raven na notranjem trgu) (Cunder et al., 1997, str. 54).

8.1.1 Uvozne dajatve

Ciljna cena je bila praviloma višja od ravni svetovne cene. Če so želeli cene na skupnem trgu dvigniti nad raven svetovnih cen, so morali uvoz podražiti. Država to stori tako, da prepiše carinsko dajatev. Uvozne dajatve so neposredna izpeljava načela "prednost domači pridelavi" (Cunder et al., 1997, str. 55).

8.1.2 Intervencijski nakup

Uvozne dajatve so domače kmetijske cene dvignile, niso pa jih umirile. Za kmetijske trge so namreč značilna velika nihanja, ki so nezaželena tako za pridelovalce, kot tudi za porabnike. Država je poskušala trge stabilizirati z intervencijskimi nakupi. To pomeni, da so posebne ustanove od kmetov odkupile kmetijske pridelke po intervencijskih (zaščitnih) cenah in tako ustvarjale zaloge. Kmetje so dobili svoj minimalni dohodek, obenem pa so ustanove preprečile, da bi odkupna cena padla pod raven zaščitne cene. Seveda deluje intervencijski mehanizem tudi v nasprotni smeri. Če se tržne

cene dvignejo nad raven ciljnih cen, imajo intervencijske službe možnost, da blago iz zalog vrnejo na domači trg (Cunder et al., 1997, str. 56).

8.1.3 Izvozna nadomestila

Uvozne dajatve so ohranjale domače tržne cene v območju med intervencijsko in ciljno ceno. Pridelovalci so imeli stabilne tržne razmere in primerno cenovno raven, blagajna skupnosti pa se je polnila z uvoznimi dajatvami. Včasih pa so se pojavili presežki skupnosti kot celote in takrat so vpeljali mehanizem izvoznih nadomestil, s katerimi so spodbudili povpraševanje in vsaj deloma omogočili delovanje trga (Cunder et al., 1997, str. 56–57).

8.1.4 Drugi mehanizmi tržno cenovne politike

Kot nadomestna mehanizma sta se uveljavila **mehanizem dohodkovnih plačil** in **mehanizem različnih oblik umika s trgov**. S posebnimi dohodkovnimi plačili je bila kmetom povrnjena razlika med tržno ustvarjenim in ciljnim dohodkom. Mehanizem umika s trga je po namenu podoben intervencijskim nakupom, z razliko, da se tako odkupljeni pridelki kasneje ne pojavijo v enaki obliki (Cunder et al., 1997 str. 57–58).

8.2 PRIMERJAVA Z EU

Primerljivost politik ni zadosten pogoj za uspešno vključitev, omogoča pa "mehkejši" pristonek na skupnem trgu in manjši prilagoditveni šok.

Prvi korak k samostojni kmetijski politiki je Slovenija naredila leta 1993 s sprejemom Strategije razvoja slovenskega kmetijstva in uvedbo zunanjetrgovinske zaščite. V Strategiji je opredelila ključne cilje kmetijske politike, ki se ne razlikujejo bistveno od ciljev skupne kmetijske politike EU. Oboji namreč poudarjajo večfunkcionalnost kmetijstva, ki je gospodarska dejavnost z okoljevarstvenimi, prostorskimi in socialnimi funkcijami.

Manj podobnosti najdemo v mehanizmi in pri izvajanju kmetijske politike. Ta je pri nas manj sistematična. Ker ni jasno postavljenih institucionalnih cen kot kriterija za cene na notranjem trgu, je pri posameznih pridelkih težje presojati ustreznost zunanje trgovinske zaščite. Intervencijskih mehanizmov na notranjem trgu, kot jih pozna EU, pri nas praktično ni,

med ukrepe za uravnavanje ponudbe bi lahko šteli le izvozne podpore. Kompenzacijskih plačil Slovenija ne pozna (Cunder et al., 1997, str. 14).

V strukturni politiki (sem spadajo ukrepi in programi spodbujanja območij s težjimi pridelovalnimi razmerami, podpore do okolja prijazni pridelavi, podpore naložbam), pa tudi pri ukrepih, ki pomenijo posredne oblike podpor kmetijstvu, najdemo več podobnosti kot v tržno-cenovni politiki. Strukturni ukrepi so sicer po vsebini podobni, vendar so drugačni v izvedbi (bolj proizvodno vezani). Hkrati je skupna višina proračunskih podpor v primerjavi z EU skromna (Cunder et al. 1997, str. 166–167).

Primerjava cen kaže na pomembne razlike kmetijske politike do posameznih pridelkov. Cene nekaterih pridelkov (pšenica, sladkorna pesa, jajca, pitani prašiči) so razmeroma visoke v primerjavi z EU, medtem ko so pri drugih cene še vedno nižje kot v katerikoli članici EU (mleko, sadje) (Cunder et al., 1997, str. 209–322).

Slovenija se uvršča med države z visoko stopnjo zaščite, ki pa je še vedno nižja kot v EU. Z rastjo stopnje zaščite se je izboljšal tudi dohodkovni položaj kmetov, ki pa kljub temu dosegajo le 80 do 90 odstotkov paritetnega dohodka, to je dohodka, primerljivega s povprečnim dohodkom v gospodarstvu. Kmetijstvo tako ostaja manj privlačna gospodarska dejavnost (Cunder et al., 1997, str. 169).

Regionalna politika je manj primerljiva. V Sloveniji poteka predvsem prek investicij v infrastrukturo in industrijski razvoj, omejena sredstva so namenjena le za pripravo programov celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV). Koncept integralnih programov razvoja podeželja, ki je v EU temelj regionalne politike, je pri nas šele v povojih (Cunder et al., 1997, str. 169).

8.3 STANJE SLOVENSKEGA KMETIJSTVA

V primerjavi z državami zahodne in vzhodne Evrope so naravne razmere za kmetijstvo v Sloveniji manj ugodne. Kmetovanje otežujejo predvsem velika gozdnatost, majhen delež kmetijske zemlje v skupni površini, neugoden relief in s tem povezan velik delež kmetijske zemlje na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami ter majhen delež njiv v strukturi rabe kmetijske zemlje. Našteti dejavniki zmanjšujejo proizvodno sposobnost kmetijstva, ožijo izbor kultur in s tem vplivajo na

dražjo pridelavo, vse skupaj pa zmanjšuje konkurenčno sposobnost slovenskega kmetijstva. Tudi sama velikost (ali bolje, majhnost) kmetij zmanjšuje prilagodljivost našega kmetijstva. Medtem ko so v Uniji potekale intenzivne strukturne spremembe (povečevanje kmetij, specializacija, intenzifikacija), so slovenske kmetije ostale majhne (v povprečju imajo petkrat manj kmetijske zemlje na gospodarstvo kot kmetije v EU), produktivnost pa nizka. Slovensko kmetijstvo označuje tudi nizka stopnja profesionalizacije, oziroma majhen delež kmetij, ki pridobivajo dohodek samo iz kmetijstva (Cunder et al., 1997, str. 143–145).

8.4 UČINKI VSTOPA

S prevzemom skupne kmetijske politike se bo na državni ravni ohranil le manjši del pristojnosti za vodenje kmetijske politike. Tržno cenovna politika v celoti preide v pristojnost skupnih organov EU, nekaj večji vpliv imajo članice na strukturno politiko, praktično v celoti pa jim je prepuščeno odločanje, financiranje in izvajanje posrednih oblik podpor kmetijstvu (splošne storitve za kmetijstvo, socialna in davčna politika). Slovenska kmetijska politika bo sicer izgubila del pristojnosti, vendar bodo slovenski kmetje pridobili enotno in bolj dodelano kmetijsko politiko (Cunder et al., 1997, str. 15).

Spremenile se bodo tudi tržne razmere. Trg bo navzven še vedno zaščiten, meje notranjega trga pa se bodo premaknile daleč od sedanjih. Veliko do nedavna zunanjih konkurentov se bo enakovredno pojavilo na našem trgu, hkrati pa se bodo odprle meje tudi za naše blago. Obseg trgovanja se bo povečal, ravno tako pestrost ponudbe. Spremenjene tržne razmere in drugačna kmetijska politika bodo vplivale na tehnološki razvoj in socioekonomsko strukturo, spremenil pa se bo tudi dohodkovni položaj kmetijstva (Cunder et al., 1997, str. 15).

Zanesljivih napovedi vseh učinkov priključitve ni mogoče podati, ker je še preveč neznan. Kmetijska politika, ki jo bo Slovenija prevzela ob morebitnem vstopu, bo drugačna kot danes, obseg sprememb pa je težko napovedati. Na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano so na osnovi treh scenarijev možnega razvoja skupne kmetijske politike, opisali možne posledice za slovensko kmetijstvo.

Prvi scenarij (A1) temelji na podmeni popolnega prevzema skupne kmetijske politike. Prevzeti so vsi ukrepi sedanje tržno-cenovne politike EU, skupaj s kompenzacijskimi plačili in ukrepi strukturne politike, ki se odražajo neposredno v dohodku. Različica tega scenarija (A2) upošteva možnost, da

nove članice ne bi bile upravičene do kompenzacijskih plačil, ki jih je EU uvedla po reformi leta 1992. Drugi scenarij (B1) simulira napovedane spremembe SKP v smeri večje liberalizacije kmetijskih trgov. Učinek liberalizacije (znižana zunanjetrgovska zaščita, zmanjševanje izvoznih podpor) se bo izrazil predvsem v zniževanju cen, kot nadomestilo za izgubo dohodka v kmetijstvu pa naj bi se ohranil koncept kompenzacijskih plačil. Različica tega scenarija (B2) ponovno izključuje možnost kompenzacijskih plačil za nove članice. Uresničenje scenarija W je zelo malo verjetno, simulira pa najbolj korenite spremembe kmetijske politike. Prišlo naj bi do popolne sprostitve zunanjetrgovinske zaščite, cene bi se oblikovale na ravni svetovnih cen, EU bi opustila tudi vsa proizvodno vezana dohodkovna plačila (Cunder et al., 1997, str. 183).

Rezultati simulacijskih izračunov so pokazali, da bi lahko ob prevzemu takšne SKP, kot je sedaj (scenarij A1), pričakovali izboljšanje dohodkovnega položaja kmetijstva. Po tem scenariju bi cene kmetijskih izdelkov porasle, povečale bi se neposredne proračunske podpore kmetijstvu. Stroški bi se ravno tako povečali, vendar manj kot prihodek, tako da bi se dohodki kmetijstva na agregatni ravni povečali za 15 do 20 odstotkov (Cunder et al., 1997, str. 184–194).

Četudi kot nova članica ne bi bili deležni kompenzacijskih plačil (scenarij A2), bi se v primerjavi z zdajšnjim stanjem skupni dohodek kmetijstva povečal. Za kmetijske izdelke, pri katerih so v SKP uveljavljena kompenzacijska plačila, pa bi bil takšen izid neugoden (Cunder et al., 1997, str. 184–194).

Pri ostalih scenarijih, ki ponazarjajo učinke morebitne liberalizacije na področju cen (padeč cen kmetijskih pridelkov) v okviru SKP, lahko pričakujemo agregaten padeč dohodkov v kmetijstvu (Cunder et al., 1997, str. 184–194).

Pri posameznih kmetijskih pridelkih lahko po vključitvi pričakujemo zelo različne spremembe. Praviloma velja, da se bo izboljšal položaj pri tistih pridelkih, kjer je zdaj slab, in obratno. Enotnih ugotovitev, ki bi veljale za vse pridelke, ni mogoče podati kmetijstvu (Cunder et al., 1997, str. 184–194).

Jeziček na tehtnici učinkov vstopa bodo vsekakor prevesile proračunske podpore kmetijstvu in glede obetov na tem področju smo lahko zmerno optimistični. Prenos pristojnosti na področju tržno-cenovne politike pomeni tudi prenos stroškov na SKP (kompenzacijska plačila, izvozne spodbude, ukrepi na notranjem trgu). S tem se bo obremenitev nacionalnega

proračuna zmanjšala, prilagajanje zdajšnje strukturne politike politiki v EU pa bo na drugi strani zahtevalo povečanje proračunskih izdatkov v Sloveniji (Cunder et al., 1997, str. 17).

8.5 RAZVOJNA VPRAŠANJA SLOVENSKE KMETIJSKE POLITIKE

Ciljev kmetijske politike pred vstopom ni treba spreminjati, saj so zadosten okvir za delovanje tudi v novih razmerah. Potrebne pa bodo spremembe v ukrepih in mehanizmi delovanja, kar bi lahko povzeli kot koncept smiselnega, postopnega in učinkovitega prevzema mehanizmov delovanja skupne kmetijske politike. Zelo poudarjen je prenos težišča iz tržno-cenovne politike v strukturno (proračunsko) politiko. Največja predlagana sprememba je verjetno uvedba različnih oblik neposrednih plačil. Bolj ciljno je treba usmeriti tudi delovanje strukturne politike. Oblikovanju sloja dovolj učinkovitih poklicnih kmetij, ekološkemu prestrukturiranju in povečanju konkurenčnosti kmetijske proizvodnje je treba nameniti vso pozornost. Kar nekaj časa bo potrebno nameniti tudi vprašanjem administrativnih omejitev proizvodnje, kompenzacijskim plačilom (vztrajanje pri njihovem prevzemu), prilagoditvenemu obdobju ter programom strukturnih podpor (priprava programa neposrednih plačil za ekološko kmetijstvo in pridelavo na področjih s težjimi razmerami) (Cunder et al., 1997, str. 18).

Učinkovito prilagajanje kmetijske politike je treba podpreti z ustrežno kadrovsko in organizacijsko prenovo, oblikovanjem ustanov, potrebnih za izvajanje skupne kmetijske politike, s pripravo informacijskih in pravnih podlag (katastri, registri, standardi...), s splošnim izobraževanjem in nenazadnje s promocijo kmetijstva. Vse to so nujni pogoji za uspešno delovanje kmetijske politike in njeno prilagajanje pred vstopom. Na ta način bodo koristi prevladale nad stroški vstopa (Cunder et al., 1997, str. 18–19).

Ena izmed temeljnih sprememb kmetijske politike je prehod na neposredna plačila na hektar kmetijske površine, ki bodo proizvodno nevtralna in bodo spodbujala sonaraven in okolju prijazen način kmetovanja. Kmetje, ki se odločijo za biološko pridelavo, namreč lahko zaradi manjšega doseganja dohodkov pri tem načinu kmetovanja uveljavljajo posebno "eko" podporo na enoto površine. Kmetijska politika želi z njo preprečiti resno nevarnost ekstenzivnega kmetijstva, to je opuščanje kmetovanja, posledično pa zaraščanje kmetijskih

površin, kar bi lahko vodilo v odseljevanje ter propad kulture krajine ter pešanje teh območij v gospodarskem, kulturnem in socialnem pogledu. Z ukrepi kmetijske strukturne politike in politike razvoja podeželja Slovenija podpira okolju prijaznejšo pridelavo na podoben način, kot to izvajajo države članice EU, kjer je eden izmed temeljnih ciljev skupne kmetijske politike primerna izraba naravnih virov in varovanje okolja (Gmeiner et al., 2000, str. 8).

Skupna kmetijska politika Evropske unije prinaša nekaj, česar ima slovensko kmetijstvo malo. To je stabilen in sistemsko urejen način razvojnih podpor in zaščite kmetijstva. Prednost Unije je predvsem njen močan skupni proračun, ki lahko financira veliko tega, česar v Sloveniji za kmetijstvo in podeželje ni mogoče iztržiti. Bruseljski skladi bi morali biti spodbuda za domačo politiko in proračun. Bruselj bo cenil slovensko kmetijstvo in podeželje toliko, kot ga bomo mi sami (Cunder et al., 1997, str. 199).

Vlada je pripravila tudi program za kmetije, ki so nekonkurenčne. Dvigu konkurenčnosti kmetijstva in reševanju problema kmetij, ki bodo prenehale s svojo dejavnostjo, je pravzaprav namenjena celotna reforma kmetijske politike. Manj učinkovitim kmetijam, ki imajo dovolj znanja ter mlado delovno silo, bodo pomagali v obliki pomoč za samopomoč. Kmetje se pri svojih odločitvah lahko oprejo na izkušnje in znanje Kmetijske svetovalne službe. Na kmetijah, kjer ne bo naslednikov, je treba poskrbeti, da bodo prišle v roke naprednih sosedov. Z različnimi ukrepi bo država omogočala razvoj tistih, ki se bodo odločili za kmetovanje. Ne konkurenčnost bo mogoče blažiti tudi z neposrednimi plačili. Pomembno vlogo bo odigrala tudi spremenjena regionalna politika. Slednja mora pomagati pri odpiranju novih delovnih mest ter pri odlivu delovne sile iz kmetijstva. Kmetije, ki se ne bodo več ukvarjale s kmetijstvom, kljub temu lahko zadržijo ljudi na podeželju, saj lahko dajejo primeren življenjski prostor za delovno silo, ki bo zaposlena zunaj kmetijstva. Zato je ključ za razvoj kmetijstva v veliki meri v novi regionalni politiki (Slovenija v Evropski uniji?, 2000, str. 83).

Kmetijstvo danes ne more več zaustaviti toka zgodovine. Samo zaradi vključitve v Evropsko unijo ne bo propadlo veliko slovenskih kmetij. Mnogo več jih bo prenehalo kmetovati zaradi splošnih gospodarskih in socialnih sprememb. Podeželje spreminja svoje obličje in to mnogi občutijo kot propad. Zakoni ekonomije vstopajo tudi v kmetijstvo.

Navkljub nekaterim zadržkom lahko ocenimo, da izidi pogajanj za slovensko kmetijstvo, gledano v celoti, niso tako slabi. Zavedati se moramo, da je začetne obojestranske ugodnosti mogoče z leti povečevati in morda celo usklajevati.

9 KONEC MALIH NARODOV?

Zgodovina nas uči, da ne smemo biti pasivni, temveč aktivni, da prevzamemo pobudo, da se ne damo voditi. To nas uče izkušnje z vsemi okoliškimi narodi. Seveda pa ne smemo biti naivni, ko se zanašamo na odpornost in energijo slovenstva v zgodovini. Okoliščine so se spremenile, komunikacijske poti so postale globalne. To pomeni, da bo slovenski jezik na preizkušnji. Nobena izolacija nas pri tem spopadu ne reši (Kos, 1998, str. 148–170).

Verjeti moramo, da bomo vse prišleke poslovenili, kajti slovenski sistem z oblastjo, šolstvom, zdravstvom je tako obsežen, da se mu bo moral prilagoditi vsak, ki bo hotel postati del tega sistema. Tujci ne bodo prišli v velikem številu naenkrat, ampak postopoma. Ta sistem z vsemi podsistemi je tisti ključni člen, ki omogoča slovenstvu organizirano moč (Kos, 1998, str. 160–170).

Zato se nam ni treba bati EU, dokler imamo svojo oblast in svojo šolo. Če odstopimo del suverenosti in prevzamemo evro, se na tem nacionalnem varstvenem sistemu nič ne spremeni. Jezik bo še naprej vzdrževan, mi pa bomo obogateni za sto tisoče prišlekov iz okoliških in daljnih držav.

10 SKLEP

Gibanje 23. december je nestrankarsko politično gibanje, ki se je oblikovalo leta 1997 z namenom, da njeni pripadniki izrazijo svoja negativna stališča v zvezi s pristopom v Evropsko unijo, ki naj bi nam prinesla le zemeljsko razprodajo, gospodarski pokop in narodnostni pogin.

Negativni pomisleki se porajajo in se bodo tudi v prihodnje. Vseh črnih občutkov se bomo znebili, če bomo malo bolje spoznali Evropsko unijo in njene politike, saj bomo na ta način naše gospodarstvo lahko pripravili na vstop, zmanjšali negativne posledice, ki so pri tem neizogibne, predvsem pa čim bolj izkoristili prednosti, ki nas čakajo. Katera je prava pot? Slovenski gospodarski sistemi morajo oblikovati dolgoročno strategijo, ki bo materialno, intelektualno in informacijsko strukturo dvignilo na raven, konkurenčno ostalim članicam Evropske unije.

Zavedati se je treba, daje mednarodno povezovanje podjetij, ki ga narekujeja ekonomija obsega in bitka za osvojitve konkurenčnih prednosti, postalo gospodarska realnost, ki se mu majhno gospodarstvo kot je slovensko, ne more in ne sme izogniti. Slovenska vlada je s proučevanjem različnih alternativ mednarodnega povezovanja prišla do zaključka, da je ključni cilj Slovenije, tj. doseči sodoben socialno tržni tip gospodarstva, najlažje in edino možno doseči preko polnopravnega članstva v Evropski uniji.

Da bi naše gospodarstvo v okviru Evropske unije čim bolj uspešno delovalo, je potrebno razviti in ojačiti njegove pglavitne elemente. Industrija je tista, v kateri se bo odločalo o gospodarski prihodnosti Slovenije. Da bi se izognili negativnim napovedim pripadnikov gibanja 23. december, bodo morala podjetja in vlada na podlagi konsistentne industrijske politike začeti vlagati v večanje stopnje razvojno-tehnološke intenzivnosti, saj bodo na ta način dosegli povečanje dodane vrednosti na zaposlenega. Višja dodana vrednost bo privabljala tuje naložbe, ki bodo še pospešile inovacijsko prenovo gospodarstva. Rezultat take razvojne politike se bo pokazal v višji konkurenčnosti slovenskih podjetij, v ustvarjanju novih delovnih mest, v višanju razvojnih zmogljivosti Slovenije.

Najbolj pesimistične trditve se porajajo v zvezi s kmetijstvom. Dejstvo je, da v kmetijstvu prihaja do precejšnjih sprememb ne glede na naš pristop k EU. Raziskave so pokazale, da bo vključitev slovenskemu kmetijstvu prinesla pozitivne spremembe, saj prinaša skupna kmetijska politika nekaj,

česar ima slovensko kmetijstvo malo. To je stabilen in sistemsko urejen način razvojnih podpor in zaščite kmetijstva. Prednost Unije je predvsem njen močan skupni proračun, ki lahko financira veliko tega, česar v Sloveniji za kmetijstvo in podeželje ni mogoče iztržiti.

Kar se tiče strahu pred tujci, se je treba zavedati, da ima le prevelike oči. Zaupati moramo v našo oblast, šolstvo, zdravstvo, saj so tako obsežni, da se mu bo moral prilagoditi vsak, ki bo hotel postati del sistema. Če odstopimo del suverenosti in prevzamemo evro, se na tem nacionalnem varstvenem sistemu nič ne spremeni. Jezik bo še naprej vzdrževan, mi pa bomo obogatili za sto tisoče prišlekov iz okoliških iz daljnih držav.

Slovenijo je treba Evropi predstaviti kot razvito, nerizično državo, veliko več mednarodnega sodelovanja pa si lahko obeta, če bo znala izkoristiti svoj položaj nekakšnega mostu na Balkanu.

11 LITERATURA

1. Bojnec Štefan: Imeli smo prednost, drugi so nas dohiteli. *Gospodarski vestnik*, Ljubljana, 2000, str. 24–25.
2. Borak: Slovenija in Evropska unija. *Slovenska ekonomska revija*, Ljubljana, 50 (1999), 1–2, 193 str.
3. Cunder Tomaž et al.: *Slovensko kmetijstvo in evropska unija*. Ljubljana: Kmečki glas, 1997. 439 str.
4. Čeligoj Metka: *Vnovično povezovanje Evrope*. Delo, Ljubljana, 31.marec 2000.
5. Delegacija Evropske komisije v Republiki Sloveniji: *Redno poročilo komisije o napredku Slovenije pri vključevanju v Evropsko unijo*. Ljubljana: Služba vlade Republike Slovenije za evropske zadeve, 1999. 86 str.
6. Gmeiner Pavle et al.: *Slovensko ekonomsko ogledalo*. Ljubljana: ZMAR, 2000. 22 str.
7. Korun Borut et al.: *Danes Slovenija in nikdar več? Velenje: Društvo Gibanje* 23. december, 1997. 196 str.
8. Kos Marko: *Slovenija v Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1998. 268 str.
9. Lipičnik Bogdan: *Fleksibilna zaposlitev – zgolj možnost ali potreba? Evrobilten*, Ljubljana, 2000, 14, str. 16–17.
10. Moussis Nicolas: *Evropska unija*. Ljubljana: *Littera picta*, 1999. 575 str.
11. Podobnik – Zec Tanja: *Omogočili več kot enaindvajset tisoč samozaposlitev*. *Obrtnik*, Ljubljana, XXIX(2000), 4, str. 11.
12. Potočnik Janez et al.: *Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integriranje*. Ljubljana: *Zavod za makroekonomske analize in razvoj*, 1995. 144 str.
13. RR: *V enem letu 40 vlog*. *Evrobilten*, Ljubljana, 2000, 15, str. 24.
14. Senjur Marjan: *Slovenia – A Small Country In The Global Economy*. Ljubljana: *Centre for International Cooperation*, 1993. 252 str.
15. Sir Leon Briitan et al.: *Cilj:ES – Slovenija in notranji evropski trg*. Ljubljana: *Gospodarski vestnik*, 1993. 257 str.
16. Skledar P., Gosar J.: *Kooperative – eksperimentalni projekt zaposlovanja*. *Ljubljansko barje z zaledjem*, Ljubljana, 1999, str. 1–2.
17. *Slovenija v Evropski uniji?*. Ljubljana: *Urad vlade za informiranje*, 1999. 164 str.
18. *Slovenija v Evropski uniji?*. Ljubljana: *Urad vlade za informiranje*, 2000. 152 str.

19. Sočan Lojze et al.: Slovenska korporacija v evropskih razmerah. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1999. 347 str.
20. Sovdat Miša: Uspešnejši so tujci. Gospodarski vestnik, Ljubljana, XLIX (2000), 12, str. 7.
21. Stanovnik Peter et al.: Strategija ekonomskih odnosov s tujino. Ljubljana: Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, 1996. 326 str.
22. Strategija RS za vključevanje v EU. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1997. 44 str.

12 VIRI

1. Interna gradiva Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, 2000.
2. Interna gradiva Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, 2000.
3. Interna gradiva Zavoda RS za zaposlovanje, 2000.